

Utfordringer ved utredning av kognitive funksjoner ved alvorlig og dyp utviklingshemning

Leif Hugo Stubrud
psykologspesialist

Utviklingshemning

- Forekomst: ca 2% av populasjonen
- Betydelig svekket intellektuell funksjon
- Betydelig svekkelse i adaptive ferdigheter
- Manifestasjon i utviklingsalder
- Fire grader
  - Lett, utgjør 85% (1,7% av populasjonen)
  - Moderat, utgjør 10% (utgjør 0,2% av populasjonen)
  - Alvorlig, utgjør 3-4% (0,06% av populasjonen)
  - Dyp, utgjør 1-2% (0,03% av populasjonen)

Alvorlig og dyp grad av utviklingshemning

- F72 Alvorlig grad
- IQ 20 – 34
- MA 3 – 6
- Kommunikasjon hos voksne: konkret, muntlig, forstår kompleks tale
- Kontinuerlig behov for hjelp og støtte
- F73 Dyp grad
- IQ <20
- MA <3
- Kommunikasjon hos voksne: konkret, svært enkelt , muntlig, forstår enkel tale, nonverbal kommunikasjon
- Kontinuerlig behov for omfattende hjelp og støtte

Vanlige tilleggsvansker

- Økt forekomst av somatisk sykdom
- Synssvekkelse
- Hørselssvekkelse
- Cerebral parese og andre motoriske vansker
- Epilepsi og andre nevrologiske sykdommer
- Emosjonelle plager, psykiske lidelser og utfordrende atferd
- Reguleringsvansker
- Autisme eller autismelignende vansker

Tilleggsvansker ved utviklingshemning (hele gruppen)

Helseproblem (utvalgte)	Prevalens
Sanseskader	13,7% vs. 3,4%
CNS-betinget (inkludert epilepsi)	24,9% vs. 5%
Kronisk hudsykdom	17,2% vs. 7,1%
Endokrine sykdommer	5,2% vs. 1,9%
Søvnforstyrrelser	35,7% vs. 7,1%
Psykiske lidelser	50% vs. 24%
Jansen, Krol, Groothoff & Post (2004)	

Tilleggsvansker fordelt på undergrupper (Dupont, 1983)

Antall tilleggsvansker	IQ <40	IQ 40-49	IQ 50-59	IQ 60-69
0	0	5,7	15,3	35,6
1	8,6	18,6	32,7	31,6
2	32,1	45,7	36,7	27,6
3	39,5	22,9	11,2	3,9
4	19,8	7,1	4,1	1,3
N (barn)	81	70	98	76

Emosjonelle vansker og utfordrende atferd

- 12 % av alle med utviklingshemning utvikler utfordrende atferd
- 60 % av alle med utviklingshemning utvikler psykiske lidelser
- Ingen nedre eller øvre aldersgrense
- En del av plagene varer fra barneårene til høy alder
- Kompleksiteten i plagene øker med økende funksjonsvansker
- Plagene og vanskene lar seg påvirke og (delvis) behandle

Selvregulering

- Evnen til å håndtere stress og emosjonell opphisselse
- Fra ytrekontroll til selvkontroll
- Selvreguleringen øker i takt med utvikling av språk, oversikt, erfaring, konsistent hjelp, og
- kan påvirkes ved gradvis eksponering for vanskelige situasjoner med trygge holdepunkter
- Jo lavere funksjonsnivå jo større ytrekontroll

Tilknytning og utforskning

- Betingelser samspill og relasjon
- Tilknytningsatferd utløses av situasjoner som er usikre eller farlige, utrygghet og manglende oversikt
- Barn med utviklingshemning viser større grad av desorganisert tilknytning
- Tilknytning endrer seg med økende kognitive funksjoner
- Med økende alder tolkes stadig mindre som tilknytning, selv om kognitivt funksjonsnivå fortsatt er lavt

Kommunikasjon og språk

- Korrelasjon mellom kognisjon og kommunikasjon
- Grunnelementene i mellommenneskelig samspill og virksomhet
- Kommunikationsformer: tale, tegn, symbolsystemer, nonverbalt språk
- For mye fokus på språkproduksjon
- For mye fokus på formelle språksystemer
- Å bli forstått – og få svar er viktigst
- Oversikt og oversiktssystemer
- Mistilpasset språkopplæring øker atferdsvansker

Kognitive funksjoner

- Tenkning, problemløsning, læring, hukommelse, persepsjon, språk, oppmerksom, tempo, orientering, tidsoppfatning
- Måles ved standardiserte psykometriske tester.
- Ved alvorlig og dyp grad av utviklingshemning fungerer testing dårlig pga:
  - Manglende forståelse av instruksjonene
  - Tilleggsvarsler kamuflerer kognitive evner
  - Manglende normering
  - Intrapersonlig variasjon

Kognitiv fungering ved alvorlig og dyp grad av utviklingshemning

- Irreversibel tenkning
- Manglende kausalitetsforståelse
- Generaliseringsvansker
- Egosentrisk tenkning
- Handlingspreget tenkning
- Manglende konsekvensforståelse
- Perseptuell-motoriske handlinger

Sosialkognisjon

- Forståelse av omgivelsene, andre menneskers tanker, ideer, etc
- Utviklingen henger sammen med samhandlingsprosesser og tilknytning og økende generelle kognitive funksjoner
- Henger sammen med konsistensen og tydeligheten i de voksnes emosjonelle uttrykk
- Konsistente uttrykk minsker risikoen for misforståelser
- Barna må læres tolkning av emosjonelle uttrykk

Problem

- Omfattende kognitive og språklige vansker medfører:
  - Omfattende bruk av komparenter og informanter
- To problemer:
  - Reliabilitetsproblem
  - Validitetsproblem

Reliabilitetsproblem

- Bruk av sjekklister
- Beregning av interraterreliabilitet (eget materiale)
  - ABS: $r=.86$
  - PIMRA: $r=.88$
  - LQLP: $r=.74$
  - Løpende observasjoner: ???
- Adaptive ferdigheter og symptomer på psykiske lidelser er lettere å operasjonalisere enn livskvalitet og trivsel

Validitetsproblem

- Analyse og tolkning av atferdsstrøm / samhandlingsstrøm og nonverbal kommunikasjon
- Analyse medfører nedbryting i små enheter
- Små enheter kan miste det meningsbærende innhold
  - Reduksjonsproblem (fysikalske størrelser har ikke psykologisk mening)
- Må kombinere analyse og syntese for å forstå meningsbærende enheter (Vygostky, 1986)
- Overskygging av andre problemer

Utfordringer

- Hvordan kan kognitive funksjoner kartlegges hos personer med alvorlig og dyp grad av utviklingshemning på en reliabel og valid måte?
- Hvilke alternativer finnes?
- Kan kartlegging av adaptive ferdigheter erstatte manglende kognitive kartlegginger?

Adaptive ferdigheter

- Adaptiv atferd er en samling av konseptuelle, sosiale og praktiske ferdigheter som er lært for å kunne fungere i hverdagslivet (AAMR, 2002)
- Adaptiv atferd er definert som effektiviteten i, eller i hvilken grad en person møter standarder (normer) i forhold til personlig uavhengighet og sosial ansvarlighet forventet ut ifra alder og kulturell tilhørighet (AAMD, 1983)
- Adaptiv atferd erstattes med adaptive ferdigheter, ellers refereres det til 1983-definisjonen (AAMD, 1992)

Edgar A.Dolls bidrag

- Sosial kompetanse ble definert som den menneskelige funksjonsevnen for å oppnå personlig uavhengighet og sosial ansvarlighet (Doll, 1935).
- Vineland Social Maturity Scale (1935) med utledet SQ (social quotient)
- 8 kategorier: generell selvhjelp, på- og avkledning, spising, kommunikasjon, selvregulering, sosiale funksjoner, motorikk, beskjeftigelse
- Like nødvendig å vurdere sosial kompetanse som intelligens

Historisk utvikling

- Fram til 1959 var intelligens det eneste kriterium ved diagnostikk og klassifisering av utviklingshemning
- Fra 1959 skal også adaptiv atferd inngå
- Argumentene for å inkludere AA tiltok i styrke fra 1930-årene

Historisk utvikling, forst.

- I 1965 ble det etablert et prosjekt i regi av AAMD og NIMH for å
  - Utvikle begrepet og forståelsen i forhold til utviklingshemning og emosjonelle forstyrrelser, og
  - Videreutvikle metoder for å måle og undersøke adaptiv atferd
  - Resulterte i en rekke forskningsprosjekter, og nye skalaer

Historisk utvikling, forst.

- 1960-årene: kritikk av intelligensbegrepet og IQ-målinger
- Tidsmessig passet det godt med en økende interesse for andre måleparametre enn intelligensmåling
- Den økende interessen omfattet adaptiv atferd og tilpasning også hos personer med emosjonell og sosial mistilpasning

Konseptuelle ferdigheter

- Kommunikasjon og språk
- Pengebegreper og –forståelse
- Lese- og skriveferdigheter

- I Vineland-II: Kommunikasjon

Sosiale ferdigheter

- Sosiale og interpersonlige ferdigheter
- Ansvarlighet
- Forståelse og evne til å følge loven

- I Vineland-II: Sosiale funksjoner

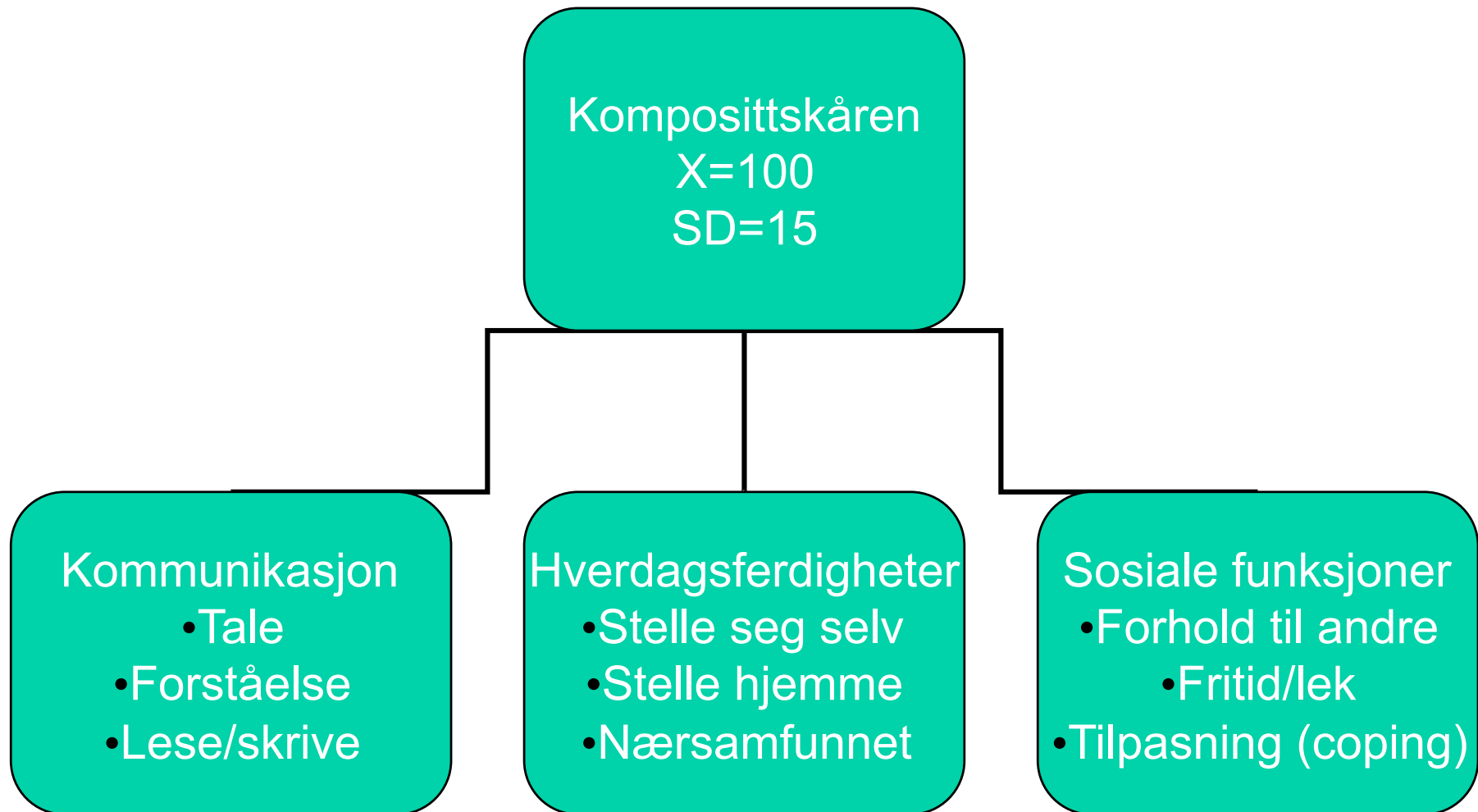
Praktiske ferdigheter

- Selvhjelpsferdigheter (ADL)
- Beskjeftigelse, arbeid
- I Vineland-II: Dagliglivets ferdigheter

Fire viktige elementer

- Adaptiv atferd er aldersrelatert og aldersavhengig
- Adaptiv atferd defineres av andres forventninger, standarder og krav
- Adaptiv atferd er sensitivt for endringer/modifiseringer over tid, mindre stabilt enn kognisjon
- Adaptiv atferd defineres gjennom *typisk utførelse* og *ikke som maksimal ytelse*

Faktorstrukturen i Vineland-II

Tester/skalaer

- AAMD Adaptive Behavior Scale, 1974, 1993
- Vineland Adaptive Behavior Scales, 1984, 2005
- +?

Kombinasjon av intelligens og adaptiv atferd

		Målt intelligens	
		> 2 SD	< 2 SD
Målt adaptiv atferd	> 2 SD	Utviklingshemning	Ikke utviklingshemning
	< 2 SD	Ikke utviklingshemning	Ikke utviklingshemning

Intelligens målt ved testing

- Flytende intelligens
- Krystallisert intelligens
- Kvantitativ kunnskap
- Lesing/skriving
- Korttidshukommelse
- Langtidshukommelse
- Visuell prosessering
- Auditiv prosessering
- Prosesseringshastighet
- Reaksjonstid

Funksjonell intelligens

- Funksjonell kunnskap
  - Funksjonell tenkning
  - Funksjonell hukommelse
  - Funksjonell kognitiv hurtighet
-
- Avgjøres ved observasjon og naturlig testing/utprøving

Forholdet mellom intelligens og adaptiv atferd

- Egenskaper ved person vs sosiale normer
- Maksimal ytelse vs typisk utførelse
- Stabil vs fluktuerende
- Lite påvirkelig vs modifiserbar
- Akademisk mål vs sosial tilpasning
- Korrelerer ca $r = .80$

Ved avgjøresler

- Bør angi hvilket beslutningsgrunnlag og metodeanvendelse